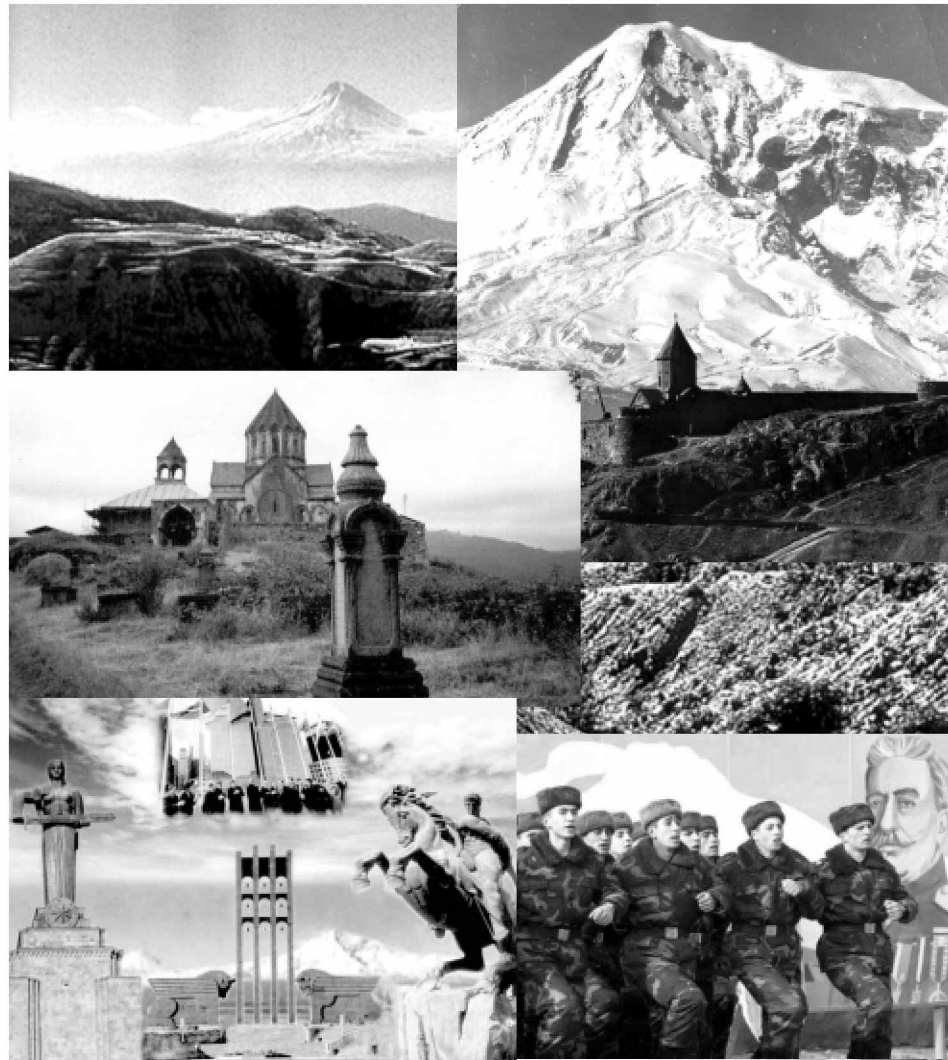

Արամայիս ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ՆՈՐ ՏԱՐԿԱ ԽՈՍՔ ԸԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Ինչպես մի երգ սիրված ու հին, շնջում եմ անգիր.
- Օնորիավոր քո Նոր տարին, իմ Հայաստան երկիր:
Կանաչ մնաս եղևնուդ պես, ապրես կյանքով երկար.
Եվ ինչքան Նոր տարի տեսնես, դու նորանա՛ս այնքան:
Ամեն տարի բացես սեղան, և ամեն Նոր տարի
Սուրբ աղավնին խաղաղության քո թամադան լինի:
Ես ուզում եմ, իմ Հայաստան, հզորանաս այնքան,
Որ լույսերդ մի նոր լույս տան տիեզերքին անգամ:
Ու թե մի օր մի խիզախ մարդ գնա Մարսին այցի,
Ես կուզեի, որ խիզախն այդ... լինի հայաստանցի:
Փոխվես տեսքով դու այնպիսի, աճես այնպես ջռայլ,
Որ հայրն ուրիշ աշխարհի տեսնի, որդին՝ ուրիշ աշխարհի:
Օտտ ես տեսել վիշտ ու արյուն, էլ չտեսնե՛ս երբեք,
Եվ ինչ իղձեր ունես կյանքում, թող կատարվեն մեկ-մեկ:
Աչքս փառքի քո կատարին՝ շնջում եմ անգիր.
- Օնորիավոր քո Նոր տարին, իմ Հայաստան երկիր:

Աստղագիտական տարին

ՀՀ ԳԱԱ-ում

2013 թվականի դեկտեմբերի 27-ին ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունում ամփոփվեց աստղագիտական տարին: Գիտական հասարակությունը ծանոթացավ Հայաստանում 2013-ին աստղագիտության ոլորտում տեղի ունեցած կարևորագույն գիտական արդյունքներին և նվաճումներին:

Բացման խոսքով հանդես եկավ ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը: ՀՀ ԳԱԱ Բյուրականի աստղաֆիզիկական աստղադիտարանի գործունեությունը ներկայացրեց աստղադիտարանի տնօրեն Հայկ Հարությունյանը: Ամփոփման զեկույցով հանդես եկավ Հայկական աստղագիտական միության համանախագահ Արեգ Միքայելյանը:

Միջոցառման ավարտին Հայկական աստղագիտական ընկերությունը հանձնեց Երվանդ Թերզյանի անվան ամենամյա մրցանակը՝ 18-րդ միջազգային օլիմպիադային:

յին մասնակցած հայ պատանիներին՝ Վարդգես Մամբրեյանին, Արսեն Վասիլյանին, Հրանտ Թոփչյանին և Հայկ Սողոմոնյանին հանձնվեցին պատվոգրեր:

2013 թ. ընթացքում գիտությունն ակտիվորեն լուսաբանելու համար մի խումբ լրագրողների հանձնվեցին շնորհակալագրեր:

Ինչո՞վ նշանավորվեց 2013-ի աստղագիտական տարին:

ՀՀ ԳԱԱ Բյուրականի աստղադիտարանը ճանաչվեց ազգային արժեք, որի շնորհիվ աստղադիտարանում իրականացվեց խոշորագույն 2.6 մ աստղադիտակի հայելապատումը:

ՀՀ ԳԱԱ-ում անցկացվեց աստղագետ Բենիամին Մարգարյանի 100-ամյակին նվիրված Միջազգային աստղագիտական ընկերության պաշտոնական գիտաժողովը:

2013-ին Բյուրականում մեկնարկեց հայ-ռուսական ծրագիրը, որի շնորհիվ կվերագործարկվեն Բյուրականի աստղադիտարանի փոքր դիտակները:

Հիմնվեց Ռեյստիվիստական աստղաֆիզիկայի միջազգային կենտրոնի հայկական գրասենյակը:

Բյուրականի աստղադիտարանը միացավ համաշխարհային տվյալների շտեմարանին: Հայաստանում ստեղծվեց Տիեզերական գործակալություն, որի նպատակն է տիեզերքում Հայաստանի շահերի համակարգումը, այդ թվում՝ գիտության ոլորտում:

Երկար ընդմիջումից հետո վերականգնվեցին հայ-վրացական աստղագիտական խորհրդակցությունները:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական կենտրոն

Ամերիկյան Hubble աստղադիտակը ջրի հետքեր է հայտնաբերել հինգ մոլորակներում

Աշխարհում խոշորագույն ամերիկյան Hubble աստղադիտակը ջրի հետքեր է հայտնաբերել հինգ արտամոլորակներում: Այս մասին, ինչպես տեղեկացնում է «Արմենպրես»-ը, դեկտեմբերի 3-ին հաղորդել են Գոդարի անվան տիեզերական թռիչքների կենտրոնի ներկայացուցիչները: Աստղադիտակը հաղորդել է ինֆրակարմիր սպեկտրում արված պատկերներ, որոնց վերլուծությունը գիտնականներին թույլ է տվել խոսել ջրի գոլորշու առկայության մասին WASP-17b, HD209458b, WASP-12b, WASP-19b և XO-1b արտամոլորակներում: Այս երկնային մարմինները դասում են «տաք յուպիտերների» շարքին:

Վերլուծելով յուրաքանչյուր առանձին մոլորակի մթնոլորտի սպեկտրալ պատկերը՝ աստղագետները հանգել են այն եզրակացության, որ ցանկում թվարկված մոլորակներից երկուսում ջուրն ավելի շատ է:

«Մենք արձանագրել ենք շատ հստակ ազդանշան, որը մեզ ասում է, որ այնտեղ ջուր կա. չափազանց աշխատատար հետազոտություններից հետո մենք կարողացանք դա հաստատել», - մշել են կենտրոնի ներկայացուցիչները:

Մի իմաստովն ասել է՝

- 3 բան երբեք չեն վերադառնում՝ ժամանակը, խոսքը, հնարավորությունը:
- 3 բան երբեք չպետք է կորցնել՝ հանգստությունը, հույսը, պատիվը:
- 3 բան կյանքում առավել թանկ են՝ սերը, հարգանքը, ընկերությունը:
- 3 բան կյանքում անկայուն են՝ իշխանությունը, հաջողությունը, կարողությունը:
- 3 բան կյանքում բնորոշում են մարդուն՝ աշխատանքը, ազնվությունը, ձեռքբերումները:
- 3 բան կործանում են մարդուն՝ գինին, գոռոզությունը, չարությունը:
- 3 բան ամենադժվարն է ասել՝ ես քեզ սիրում եմ, ներիր, օգնիր ինձ:

Ուսուցողական սեմինար

«Ժամանակակից տեխնոլոգիաների կիրառումը քաղցրահամ ջրերի մոնիթորինգի և պահպանման գործում»

Ջրային պաշարների պահպանումը և արդյունավետ կառավարումը համաշխարհային հիմնախնդիրներ են, որոնց լուծումը պահանջում է տարբեր ուղիների մասնագետների և կառույցների համագործակցություն: Արդյունաբերության, գյուղատնտեսության, տրանսպորտի, էներգետիկայի և այլ ճյուղերի զարգացումը ենթադրում է կարևորում է սահմանված որակի ջրի մատակարարումը՝ միաժամանակ առաջադրելով մոնիթորինգի կապված էկոհամակարգերի կենսագործունեության վրա ազդեցություն միմիկիզացման հետ, ինչը կայուն զարգացման մասնադրյալներից մեկն է: Այս առումով կարևոր դեր կարող են խաղալ ջրային ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման և

մաքրման մոր և կատարելագործված տեխնոլոգիաների ներդրումը և կիրառումը: Ներկայումս առավել զրավիչ և հուսալի են ժամանակակից մոլեկուլային կենսաբանության, կենսա- և մանոտեխնոլոգիայի մեթոդները: Կենսաբանական մոնիթորինգի մեթոդները կարող են կիրառվել ջրային ավազանում նկատվող փոփոխությունների համալիր գնահատման համար:

2013 թվականի դեկտեմբերին ՀՀ ԳԱԱ մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտը ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի աջակցությամբ կազմակերպել էր «Ժամանակակից տեխնոլոգիաների կիրառումը քաղցրահամ ջրերի մոնիթորինգի և պահպանման գործում» ուսուցողական սեմինար, որի նպատակն էր մասնակից-

ներին ծանոթացնել բնական և արհեստական ջրամբարների աղտոտվածության գնահատման և պահպանման համար կիրառվող ժամանակակից կենսաբանական մեթոդներին:

Սեմինարներին 16 զեկուլյցով ելույթ ունեցան նշված ոլորտի Հայաստանի առաջատար մասնագետները ՀՀ ԳԱԱ մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտից, ՀՀ ԳԱԱ կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոնից և Երևանի պետական համալսարանի կենսաբանական ֆակուլտետի գենետիկայի և բջջաբանության ամբիոնից: Սեմինարների ընթացքում մանրամասն քննարկվեցին ջրերի կենսաբանական մոնիթորինգի սկզբունքները, ներկայացվեցին ջրային օրգանիզմների՝ որպես ջրի ո-

րակի կենսացուցիչ օգտագործման հնարավորությունները, ինչպես նաև ջրերի մաքրման կենսաբանական եղանակները: Սեմինարները անց են կացվել 2 փուլով. առաջին սեմինարին հրավիրվել էին շրջակա միջավայրի մոնիթորինգի և կառավարման մեջ ընդգրկված մասնագետները, իսկ երկրորդին՝ համապատասխան բնագավառի ուսանողներ և երիտասարդ գիտնականներ:

Ընդհանուր առմամբ դասախոսություններին մասնակցել են 100-ից ավելի գիտնականներ ՀՀ ավելի քան 20 կազմակերպություններից: Մասնակից-

րիայում և էկոգենոմիկայի և բջջաբանության գիտական խմբերում՝ Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոնի (ՄԳՏԿ), Գիտության և առաջատար տեխնոլոգիաների ազգային հիմնադրամի (ԳԱՏԱՀ) և ԱՄՆ Քաղաքացիական հետազոտությունների և մշակումների հիմնադրամի (ԲՀՄՀ) դրամաշնորհների շրջանակներում: Մասնավորապես, «Ջոուպլանկտոնի վերլուծության վրա հիմնված Հայաստանի բնական ջրամբարների աղտոտվածության աստիճանի գնահատումը. տարածաշրջանային մոնիթորինգ և կառավարում» ՄԳՏԿ ծրագրի ընթացքում 2003-2005 թթ. կատարվել է բնական ջրամբարների համալիր մոնիթորինգ, մշակվել է փոքր գետերի վիճակի գնահատման մեթոդաբանությունը, և կազմվել են Հրազդան, Գավառագետ, Արգիշի և Մասրիկ գետերի էկոլոգիական ամենագրերը: ԳԱՏԱՀ և ԲՀՄՀ համատեղ դրամաշնորհի շրջանակներում մշակվել է քրոմոսոմային խաթարումների և գենետիկական խանգարումների գնահատման հիման վրա մոլեկուլագենետիկական մոտեցում ջրային կենսաբանագիտության կենտրոնների հայտնաբերման և ջրային համակարգերի վիճակի դիմամիկայի գնահատման համար:

Նշված հետազոտական ծրագրերն իրականացվել են արտասահմանյան գիտական կենտրոնների հետ սերտ համագործակցության շրջանակներում: Աշխատանքների մեջ ներգրավված են եղել գիտնականներ Թուրքիայի համալսարանից (Իտալիա), Կլեմոնտի և Իլլինոյսի համալսարաններից (ԱՄՆ), Բնագիտության թանգարանից և Հունբուլիայի համալսարանից (Գերմանիա) և մի շարք ՌԴ գիտական հաստատություններից: Ինստիտուտում վերջերս նաև մշակվել է նախակենդանների օգնությամբ վիրուսներից խմելու ջրի մաքրման մոր եղանակ, ինչպես նաև մարդու և կենդանիների վրա ջրում պարունակվող մի շարք վտանգավոր նյութերի ազդեցության գնահատման համար մոր թեստ-համակարգեր՝ բջջային կուլտուրաների տեխնոլոգիաների օգտագործմամբ:

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՕՐԵՐ ԻՏԱԼԻՈՅ ՄԷՋ

Գիտաժողով Հայկական Կիլիկիոյ մասին

Դեկտեմբերի 5-ին Թորինո քաղաքին մեջ տեղի ունեցավ հայագիտական ժողով մը՝ «Կիլիկեան Հայաստանը Բիզանդիոնի սահմաններում վրայ. Կիլիկիոյ կորուսեալ փառքը (Թ-ԺԵ դդ.)» բնանիւթով: Գիտաժողովին այսպիսի խորագիր տալով, կազմակերպիչները՝ պրոֆ. պրոֆ. Կլաուդիա Բոնարոլի և Դոմատելլա Թավերնա, ուզած էին շեշտել Կիլիկեան Հայաստանի մշակութային և քաղաքական միջնորդի դերը Բիզանդիոնի և մահմեդական աշխարհի միջև՝ սկսելով Թ դարէն մինչև ԺԴ, նոյնիսկ ԺԵ դար: Գիտաժողովը, որ կը վայելէր Թորինոյի Բազմարուեստից ինստիտուտի և Պո-Արաքս մշակութային ընկերակցութեան հովանաւորութիւնը, ուղղուած էր յատկապէս ճարտարապետութեան և արուեստի դոկտորականի ուսանողներուն և անշուշտ լայն հանրութեան:

Առաւօտեան խօսողները եղան՝ պրոֆ. Մարիո Գալլինա (Թորինոյի պետական համալսարանի պատմութեան ֆակուլտետ), որ շօշափեց ընկերային և տնտեսական կառույցներու և բնակչութեան տեղաւորման փոփոխութիւնները բիզանդականէն մինչև Հայկական Կիլիկիոյ շրջանը: Պրոֆ. Յ. Լեւոն Ջեքիեան (Վենետիկի Կա Ֆոսկարի համալսարան-Վատիկանի Արևելագիտական ինստիտուտ) խօսեցաւ եռամեծ վարդապետ Ներսէս Լամբրոնացիի աստուածաբանական մոր և հանճարեղ մեթոդներուն մասին: Պրոֆ. Կլաուդիա Բոնարոլի (Թորինոյի Բազմարուեստից ինստիտուտ) խօսեցաւ Կիլիկեան Հայաստանի քաղաքաշինութեան և բերդաշինութեան մասին, յատկապէս ուշադրութիւն դարձ-

նելով Անաւարդայի, Սոյ և Կոռիկոսի բերդերուն:

Կէսօրէ ետք, Ալեսանդրայ Թոգինի (Թորինոյի Բազմարուեստից) նկարագրեց Բիզանդիոնի և իսլամական աշխարհի իշխանական պալատներուն ճարտարապետական կառոյցը, յատուկ կարեւորութիւն տալով Խիլբաթ ալ-Մաֆշարի համալիրին: Ենանուէլ Մորեցցի (Թորինոյի Բազմարուեստից) խօսեցաւ Կանիտելլիսի դամբարանատան մասին: Բենեդետտա Քոնթին (Կա Ֆոսկար) բնութագրեց Հայաստանի մէջ իմաստասիրական մտքի սլացքը և մասնաւորապէս Դաւիթ Անյադիի հայեացքը թուրքական ու երկրաշափական ծաւալներու և ձեւերու և ասոնց հայ ճարտարապետութեան վրայ թողած ազդեցութիւնը: Դոմատելլա Թավերնա (Թոր-

ինոյի համալսարան) նկարագրեց Անաւարդայէն Արեւմուտք գաղթած սուրբերուն պատկերաբանութիւնը և պաշտամունքը Եւրոպայի մէջ: Հոսկ, էրմիս Սեգաթի (Միլանի Կաթոլիկ համալսարան) զեկույցներու շարքը փակեց, ներկայացնելով՝ Իտալիոյ հայ գաղութներու մասին 1997-ի գիտաժողովի գործերու երրորդ բաժնին մոր լոյս տեսած հատորը՝ «Հայերը Իտալիոյ ճանապարհներուն վրայ» (Gli Armeni lungo le strade d'Italia):

Օրը փակուեցաւ երաժշտական համերգով մը: Ներկաները վայելեցին հայ աւանդութեան հոգեւոր և ժողովրդական երգի հոգեպարար մեղեդիները, շնորհիւ՝ ջութակահար (viola) Մաուրիցիո Ռեդեգոզո Քարիթեանի և դուդուկահար Արամ Իփեքճեանի: Նուագողներուն միասնական կատարումը, վարպետ և համադաշն, հրապուրեց բոլոր ներկաները:

ԹՈՐԻՆՈ

**ՀՀ ԳԱԱ ԱՐՏԱՄԱՀՄԱՆՅԱՆ
ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆ**

Ներկայացնում է ՀՀ ԳԱԱ
սփյուռքի բաժինը

**ՀՀ ՉԱԱ արտասահմանյան անդամ,
աստղաֆիզիկոս, Սթենֆորդի (ԱՄՆ)
համալսարանի պրոֆեսոր Վահե Արմենակի
Պետրոսյանը ծնվել է 1938 թվականի
սեպտեմբերի 3-ին, Իրանի Արաք (Սուլթանաբադ)
քաղաքում: Այն փոքրիկ քաղաք է, որտեղ ապրում
էր թվով փոքր, բայց շրջակա հայաբնակ գյուղերի
հետ սերտ կապեր ունեցող աշխույժ հայ
համայնք:**

Աստղագիտության նկատմամբ սերը Վահեի մեջ ի հայտ է եկել մանկուց, երբ ամառվա տապ օրերին մրանք գիշերումն էին տների հարթ տանիքներին: Ձմալվելով աստղաշատ երկնքով փոքրիկ Վահեն մտածում էր աստղերի մասին, թե դրանք երբ, ինչպես և ո՞վ է ստեղծել, ինչու՞ են այդքան շատ ու ինչպե՞ս է, որ չեն ընկնում:

Նախնական կրթությունը Վահե Պետրոսյանը ստացել է նույն քաղաքի հայկական դպրոցում, իսկ հետո տեղափոխվել է մայրաքաղաք Թեհրան, որտեղ էլ գերագանց գնահատականներով ավարտում է դպրոցը:

Այդ ժամանակ իրանում տեղի է ունենում բարձր առաջադիմություն ցուցաբերած աշակերտների համախ-

աշխատանքներն ուղղված են գալակտիկաների և քվազարների (և ընդհանրապես ակտիվ գալակտիկական միջուկների) էվոլյուցիային, գալակտիկաների կույտերում պայծառ աղեղների ուսումնասիրությանը (որոնց համահայտնաբերողն է Ռ.Լինդս և Վ.Ա.Մետրոսյան, «Պայծառ աղեղներ գալակտիկաների կույտերում»), գրավիտացիոն ոսպնյակներին, Տիեզերքի էվոլյուցիայի վաղ փուլին և տիեզերաբանական մոդելների կառուցմանը: Մեկ այլ ոլորտ է աստղագիտական տվյալների վերլուծությանը վերաբերող վիճակագրական եղանակների բնագավառը: Սթենֆորդի համալսարանի վիճակագրության բաժնի աշխատակից Բ.Էֆրոնի հետ համատեղ կատարած այս աշխատանքը վերաբերում է ոչ լրիվ տվյալների հիման վրա աստղագիտական աղբյուրների բաշխման որոշման ոչ պարամետրական մոր եղանակների մշակմանը:

Պրոֆ. Պետրոսյանը տարբեր թեմաներով հրատարակել է ավելի քան 250 գիտական հոդված՝ ներառյալ գամմա բռնկումները, քվադարներն ու ակտիվ գալակտիկական միջուկները, արեգակնային բռնկումները, վիճակագրական եղանակները և այլն: 1973-ից սկսած նա ղեկավարել է բակալավրական և մագիստրոսական ավելի քան 30 թեզ և ունեցել է 7 հետդոկտորական աշխատակից:

Պրոֆ. Պետրոսյանը Միջազգային աստղագիտական միության (ՄԱՄ), Ամերիկյան աստղագիտական ընկերության, Մեծ Բրիտանիայի Թագավորական աստղագիտական ընկերության և Հայկական աստղագիտական ընկերության (ՀԱԸ 2007-ից) անդամ է, ինչպես նաև Էտա Կապպա Նյու և Տաու Բետա Պի (Eta Kappa Nu, and Tau Beta Pi) գիտական ընկերությունների անդամ: (Վ. Պետրոսյանի գիտական ձեռքբերումների մասին մեծապես օգտվել ենք Հայկական աստղագիտական ընկերության կայքից):

Վահե Պետրոսյանը ակտիվորեն մասնակցում է տեղի հայ համայնքի աշխատանքներին և տնական ժամանակ է, որ ԱՄՆ-ի մեծահասակների վոլեյբոլի հավաքականի ավագն է:

Հաշվի առնելով վախե Պետրոսյանի գիտական, մանկավարժական, ինչպես նաև մայր հայրենիքի հետ սերտ կապերը, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան 2008 թվականին նրան ընտրել է ՊԱՆ արտասահմանյան անդամ:

Վահե Պետրոսյանը այսօր էլ իր նպաստն է բերում աստղաֆիզիկայի ոլորտի զարգացման գործին և սերտորեն համագործակցում Հայաստանի գիտական շրջանակների համապատասխան մասնագետների հետ:

Գողար ԻՍՎԱՆՂԱՐՅԱՆ
Պատմական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ սփյուռքի բաժնի
գիտքարտուղար

Խորհրդահայ մշակույթը ուսումնասիրության թեմա

Յուրաքանչյուր ժողովրդի քաղաքակրթության աստիճանը որոշվում է ամրագրվում է հատկապես նրա մշակույթի զարգացման ընթացքով և մակարդակով: Առանց մշակույթի անհնար է պատկերացնել որևէ ժողովրդի տեղն ու դերը քաղաքակրթ ազգերի ընտանիքում:

Հայությունը երկրագնդի այն ժողովուրդներից է, որի մշակույթի հնությունը չափվում է հազարամյակներով: Այդ մշակույթի վերջին՝ խորհրդահայ շրջանի պատմությունը առանձին գլոբլ ընթերցողին է ներկայացնում մշակույթի բնագավառում բազմամյա վաստակի տեր մտավորական, պատմական գիտությունների դոկտոր, «Թեքեյան» մշակութային միության կենտրոնական վարչության նախագահ Ռուբեն Միրզախանյանը:

Նրա «Խորհրդահայ մշակույթը 1956–1990 թթ.» խորագրով աշխատությունը լույս է բնծայել ՀՀ ԳԱԱ «Գիտու-

յուն» հրատարակչությունը: Գրքի խմբագիրն է պատմագիտության դոկտոր Լավրենտի Բարսեղյանը: Վերջինս ներածականում նշում է այն առավելություններն ու ձեռքբերումները, որոնք հատուկ են սույն աշխատությանը:

Աշխատությունը բաղկացած է հինգ գլուխներից:

Առաջին գլխուն («Մշակութային կյանքի զարգացման սոցիալ-քաղաքական նախապայմանները 1956–1966 թթ.») հեղինակը դիտարկում է այն պատմական իրավիճակն ու առանձնատկությունները, որ ստեղծվել էին ԽՍՀՄ-ում 1956 թ. տեղի ունեցած ԽՄԿԿ 20-րդ համագումարից հետո: Այդ ֆոնի վրա տրված է վերոնշյալ իրադարձության՝ Խորհրդային Հայաստանում թողած արձագանքների ճշգրիտ պատկերը:

Նշվում է, որ ՀԿԿ Կենտկոմը նույնպես փորձում է ծավալել գաղափարախոսական նոր գործունեություն, որը

պետք է արտահայտեր ներքաղաքական մոր միտումները:

Սույնը վերաբերում է նաև մշակույթի ոլորտին:

Աշխատության հեղինակը կոնկրետ փաստերով անդրադառնում է հանրապետության մշակութային կյանքի տարբեր ոլորտներին՝ այդ թվում գիտության և կրթության զարգացման առանձնահատկություններին: Այս առումով հետաքրքիր դիտարկումներ են կատարված, որով կոնկրետացվում է գիտակրթական ոլորտի զարգացման դինամիկան:

Ըստ վերոնշյալի՝ 1960 թ. Հայաստանում կար 66 գիտահետազոտական հիմնարկ, որտեղ աշխատում էին ավելի քան 3 հազար գիտաշխատողներ, այդ թվում՝ գիտությունների 153 ղոկատորներ և 1350 թեկնածու: Թիվ 1 աղյուսակում ներկայացված է հանրապետությունում գործող հանրակրթական դպրոցների, ուսումնարանների, տեխ-

միկումների ու բուհերի քանակը: 1965–66 ուստարում Խորհրդային Հայաստանում գործել են 1574 համրակրթական դպրոցներ (1950–51 ուստարում՝ 1405 դպրոց), 36 ուսումնարաններ, 45 տեխնիկումներ և 11 բուհեր: Տեղին ու ճշմարտացի է հեղինակի այն եզրահանգումը, որ ժողովրդական կրթության ասպարեզում ձեռք բերված նվաճումներն ակնառու էին, և Հայաստանում մախկինում երբեք մման բարձր ցուցանիշներ չէին արձանագրվել:

Նույնը վերաբերում է գիտության ոլորտին:

Աշխատության հետաքրքիր բաժիններից մեկը վերաբերում է խորհրդահայ գեղարվեստական գրականության ու թատերգության զարգացման ուղիների պատմաքննական վերլուծությանը, որում բավականաչափ ուսանելի դիտարկումներ ու եզրահանգումներ են արված: Բազմաթիվ փաստերի և օրինակների վկայակոչումով աներկբա է դառնում այն ճշմարտությունը, որ խորհրդային Հայաստանում այդ ժամանակաշրջանում գրականության և արվեստի նկատմամբ մեծապես զգացվում էր պետական հովանավորչությունը:

(Սկիզբը նախորդ համարում)

Ձավակները չեն կարող ապագա ունենալ, եթե չգիտեն ու տեր չեն իրենց պապերի պատմությանը: Այդ առումով հրաշք է Ռազմիկ Դավոյանի քառատողը:

*Իսկ եթե հանկարծ քո ծանապարհին
Նախապապերիդ դու չհանդիպես,
Ուրեմն, սխալ ծամփով ես գնում,
Եվ ոչ մի հրաշք չի փրկելու քեզ:*

- Սոս, սիրելիս, Վահրամ Փափազյանն ասում էր, որ Հայաստան աշխարհը աղբանոցում ընկած մի մարգարիտի է նման:

Միայն վերջին երկու տասնամյակում ես հասկացա, թե ինչ է ցանկացել ասել մեծ արտիստը, աշխարհագրական անբարենպաստ դիրք, ասպատակություններ դարեր շարունակ, ինքներս մեզ թերագնահատելը, պատմական դառը անցքերից եզրահանգումներ չանելը, նախանձը, չարությունը և այլն, և այլն... Մեծ արտիստի ասածը Դուք ինչպե՞ս կմեկնաբանեք:

- Ես դժվարանում եմ հակիրճ մեկնաբանել կամ ստույգ պատասխան տալ: Մի փոքր էքսկուրս:

1960-ականներին սկսվեց հայ մշակույթի, կինոյի, գիտության, ճարտարապետության, արդյունաբերության ծաղկումը: 60-ականները հայոց ռեժեսանսն էր: Անուն-

եմ դեմ, ես դեմ եմ այն դեմոկրատիային, որն օրինակա-նացնում է երկու տղամարդու ամուսնությունը: Եվ դա բավական չէ, նրանց իրավունք են տալիս երեխա որդեգրել:

Դու գիտես, դա հակաաստվածային, սոսկալի, անմարդկային, չլսված, չտեսնված բան է,- գրեթե գոռալով ասում է նա:

- Ի՞նչ ասեմ, եղ տղան պիտի մեծանա ու իրենց նման դառնա: Դա մեր վերջի սկիզբն է, եթե եսպես շարունակվի, մեր պետության կործանման սկիզբն է: Նրանց պետք է արմատախիլ անել, վարակի եղ բները պետք է ոչնչացնել: Եվ ցավ չէ, որ դրա համար բանտ կարող են նստել: Հետո մարդկությունն այս դեմոկրատիայի ձեռին կրակն է ընկել: Ամեն ինչում պիտի կարգ ու կանոն լինի: Գիտե՞ք, վայրի ցեղերը ինչպես դարձան պետություն: Տաբուի շնորհիվ, տաբու, ասել է թե արգելքի շնորհիվ: Մեր ծավորի հետ չի կարելի ամուսնանալ, որովհետև այլանդակներ են ծնվում, գողանալ չի կարելի, էս չի կարելի, էն չի կարելի ասելով ստեղծեցին պետություն: Իսկ պետությունը, որտեղ ամեն ինչ կարելի է, դա պետություն չի, դա արդեն հասարակարգ չի: Դա անհովիվ մի նախիր է: Գիտե՞ք ինչ, ես մի առիթով էլ եմ ասել, մարդկությունը ղեկավարվել է չգրված օրենքներով:

Ոչ ոք ինձ չի ասում, որ եթե հարազատդ մահացել է,

ռուցելուց, բարգավաճեցնելուց, օգտակար լինելուց բացի ուրիշ տեսակի չեն կարող լինել: Բա չե՞ս տեսնում, որ իսլամը եկել է ու մտել տունը:

Եթե այդպես շարունակվի (կուզենայի, որ իմ այս խոսքերը նրանց հասնեին) և Մառմեռուլի թուրքերը այսպես աճ տան, մեկ-երկու տասնամյակ հետո Վրաստանի նախագահը կարող է թուրք լինել: Եվ դա չափազանց վտանգավոր է նաև մեզ համար: Ինձ ծիշտ հասկացեք, մենք չենք կարող փոխվել, դեռ Ավարայրի ժամանակ մենք մեր հավատի համար կռիվ ենք տվել: Ցավոք, վրացիները հեշտությամբ են փոխվում:

Անցյալ նախագահական ընտրություններին մի թուրք նույնիսկ հայտարարել էր, որ իր թեկնածությունը դնելու է, բայց հասկացել էին, որ հիմա դրա ժամանակը չի: Սակայն շատ շուտով կարող է նաև դա լինել...

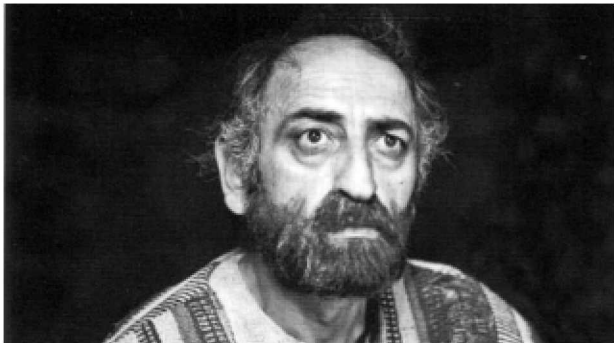
Բա մենք ինչպե՞ս փրկենք մեր եղբայրներին:

Փարիզում մի հայտնի հայազետ կա՝ Դիմիտր Մահե: Խոսում էինք, զրուցում: Ասացի. «Դուք ո՞ր եք, չեք երևում... Բոլորը սև ու դեղին են, կամ արաբ են, կամ թուրք, չե՞ք անհանգստանում»... ասաց. «Չէ: Ինչո՞ւ պիտի անհանգստանանք, մի քանի տարի հետո մենք գույնով կլինենք մի քիչ սև»: Ծիծաղեցի: Ասաց. «Ինչո՞ւ ես ծիծաղում»: Ասացի. «Չարդ տանեմ, նրանք չեն զալիս, որ քո կուլտուրան իրենց մեջ ներարկեն, նրանք զա-

Սոս ՄԱՐԳԱՅԱՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՐՑԱԶԳՐՈՒՅՑԸ

Կորցնելով ռուսական մշակութային դաշտը՝ մենք կորցնում ենք ամեն ինչ...

ների թվարկումը շատ երկար կտևի. Վիկտոր Համբար-ծումյանից սկսած մինչև Համո Սահյան: Բոլորին անհմար է թվարկել: Եվ այդ ժամանակ էր, որ հայ ազգը իր մեջը ուղղեց: Հիմա Փափազյանի ասածը՝ որ Հայոց աշխարհը գոհար է, դա փաստ է: Աշխարհագրական դիրքի խնդիրը բոլոր հարցերի պատասխանը չի կարող տալ: Պոտոր ալիքի պես ներխուժեց և վերցրեց մեզ ոչ հատուկ եսասիրությունը, ընչաքաղցությունը, անբարյացակամությունը և հազար ու մի նմանատիպ բաներ:

Երբեմն պատահում է ռեստորան եմ գնում, տեսնում 4-5 բարեկիրք երիտասարդ միասին հաց են ուտում: Ուրախությունից հուզվում եմ: Ուրեմն, մեր հին ավանդույթը՝ միասին մի կտոր հաց կիսելը, պահպանվել է, դա մեծ բան է: Հովհաննես Թումանյանը Ալեքսանդր Մյասնիկյանին հանդիպելիս ասաց. «Երկու բան պիտի խնդրեմ, առաջինը՝ դաշնակներին մի հետապնդիր, որովհետև դուք չկայիք, նրանք կային: Դուք լինեիք, ժողովուրդը ձեզ հետ կլիներ: Եվ երկրորդը՝ թամաղայությունը չարգելեք»: Թումանյանը նկատի չուներ խոսելը, նա նկատի ուներ միասնությունը: Երբ մի խումբ հայեր հավաքված իրար լավ-լավ բաներ են ասում, մեկը մյուսին դրվատում է...

«Ամեն մի հայ դա դու ես», - ասում էր Գարեգին Նժդեհը:

Մեր ամենամեծ թշնամին այսօր չիմացությունն է: Աշխարհը էնպիսի մի թափով է առաջ գնում, որ մենք իրավունք չունենք ամենատարրական բաները չիմանալու: Մեր թշնամին տգիտությունն է: Տգիտությունն ահավոր մի բան է՝ համայն մարդկության չարիքների պատճառը: Եթե մենք տգետ լինեցեք, մեզանից դուրս եկած ղեկավարն էլ կարող է տգետ լինել: Տգետ մարդը անհաղթա-հարելի է: Եթե տգետին պաշտոն ես տալիս, դա սոսկալի մի երևույթ է:

- Ես շատ կուզեի Ձեզ հետ անդրադառնալ հասարակական այս կացութանը, սխալմիմ: Ինչ համարկար ուզում է լինի, միևնույն է, մարդ արարածն անկուշտ է և ազաի: Նրա սանձերը պետք է պահել: Ո՞վ՝ չգիտեմ: Դա կարող ենք անվանել պետություն, թե մեկ այլ ուժ, չգիտեմ... Մի անգամ Հովհաննես Շիրազն իրեն հատուկ բորբոքված տոնով ասաց. «Ոչ թե ուսուցչին պետք է փոխել, այլ՝ դասագիրքը»: Խորհմաստ է: Իմ կարծիքով այս հասարակարգը, սխալեմը անբարո է... Կարծում եմ, այս սխալեմն աշխարհում իրեն սպառել է: Հիմա էլ այդ անհայրենիք գոթալիզացիան, որն իր ծանապարհին սրբում, տանում է ազգային ու նրան առնչվող ամեն մի լավ բան: Կամաց-կամաց մոլորակը ղեկավարում են բանկերն ու նրանց տնօրենները: Հետո... հետո ո՞նց է դիմակայելու այս ամենին մեր ժողովուրդը, ո՞րն է ելքը:

- Այդ հարցի միայն մի փոքր մասին կարող եմ անդրադառնալ: Մի քանի օր առաջ մի տիկին ինձ զանգեց և շատ խիստ ծայրով ասաց. «Դուք դաշնակցական եք»: Ասացի՝ այո: Իսկ դուք ձեր ելույթում ասացիք, որ ազատությանը դեմ եք և նույնիսկ նախագահին շնորհավորում եք: Ոչ մի բան չհասցրի ասել, որովհետև հեռախոսը անջատվեց: Հիմա եմ ուզում ասել.

- Իհարկե, քույրիկ ջան, ես ոչ միայն ազատությանն

գնա թաղման, բայց ես գնում եմ: Դա գրված չէ: Ոչ ոք չի ասում, որ եթե չգնաս հարսանիքի, քեզ կպատժենք: Կան չգրված օրենքներ, որ պետք է հետևես դրանց: Պրոսպեր Մերիմեն մի պատմվածք ունի, որտեղ տղան դավաճանում է հորը, իսկ հայրը դավաճանության համար սպանում է որդուն: Տարաս Բուլբան իր տղային ասաց. «Ես քեզ ծնել եմ, ես քեզ կսպանեմ»: Այսինքն՝ մարդիկ սա ասել են, որ կարգը պահպանեն:

- Դեռևս 1970-ական թվականներին, երբ անկախ պետականության մասին մտքներովս չէր անցնում, մի անգամ Հենրիկ Մալյանն ասաց, որ այնքան կուզենար, որ հայ-վրացական մի պետություն ստեղծվեր, իսկ երևանի ու Թբիլիսիի մուտքերի մոտ իրար հավասար, ձեռքերը մեկմեկու ուսին դրած, թիկնել ու գեղեցիկ հայի և վրացու քանդակ տեսներ: Ու հարցական հայացքով ինձ նայեց: Այդ ժամանակ ես նրան ասացի, որ քանդակի գաղափարը լավ է, բայց միացյալ պետությունը՝ ոչ:

- Ինչո՞ւ,- իրեն հատուկ տոնով հարցրեց Մալյանը: Դատասխանեցի, որ հայերս կայունենք, որ սկզբում հայ-վրացական գրվի, վրացիները կպնդեն վրաց-հայկական:

Ժպտաց, լռեց ու մի տեսակ մտքերի մեջ ընկավ: Թե ինչ էր մտածում, միայն կռահել կարելի էր: Հիմա, եթե ոչ պետություն, ապա գոնե իրար թև-թիկունք պիտի դառնա՞նք, թե՞ ոչ:

Հիմա Վրաստանում ուրիշ կառավարություն է, կարծես կապերը նորոգվում են, Կովկասի քրիստոնյա այս երկու ժողովրդի՝ հայերի և վրացիների միջև սեպ խրոդներ շատ կան, հատկապես մեզ համար պարզ դարձած երրորդ ուժը:

- Շատ բարդ խնդիր է: Իմ կարծիքով վրացիները սխալ ծանապարհ են ընտրել: Հենրիկի երազած պետությունը շատ բնական երևույթ կլիներ, քանի որ և՛ մենք, և՛ վրացիները շրջապատված ենք մահմեդականներով:

Բայց վրացիները շատ տարօրինակ են պահում իրենց: Գիտե՞ք՝ ես ինչ եմ մտածում, գուցե սխալվում եմ, որ Վրաստանում մեր դեմ են, այսպես կոչված՝ շուռ տված հայերը, վրացի դարձած հայերը: Դավաճափոխ հայը, ազգափոխ եղածը սոսկալի երևույթ է:

Եթե նա (ոչ բռնի ուժով) իր սեփական արյանը դավաճանել է, ամեն ստորության էլ ընդունակ է: Եվ այդ նրանք են, որ իրենց հայոց հետքերը կորցնելու համար տասն անգամ ավելի վրացի են, քան սովորական վրացին: Ես այդ խոսակցությունն ունեցել եմ նաև Լորդկի-պանիծեի հետ: Երբ նկարահանվում էի, մեր խմբում դրանցից մեկը կար, ուղղակի հերս անիծում էր: Վերջը պարզվեց, որ (մի փոր հացի համար) շուռ տված հայ է, մի իսկական տակամբ:

Սա մեկ:

Աշխարհն այժմ կանգնած է ընտրության առաջ: Իսլամն այսօր ավելի առողջ, կենսունակ է, դա մենք պետք է ընդունենք: Նրանք հարձակման մոր ձև են ընտրել, ոչ թե կռվել, այլ բուժվել՝ տասից ավելի երեխաներ ունենալ: Վրացիներն ընկել են հայերիս հետևից, որոնք կա-

լիս են այստեղ, որ իրենց կուլտուրան պարտադրեն քեզ: Ինչպես ժամանակին Կոստանդնուպոլսի Այա Սոֆիան դարձավ մզկիթ, շուտով ձեր Նոտրդամ դը Պադիմ կդառնա մզկիթ, և խաչի փոխարեն կիսալուսինը կծգվի: Դուք չեք նկատում,- ասացի,- որ սրանք ձեր կուլտուրան չեն ընթռնում: Սրանցից ո՞ր մեկն է գնում ձեր թանգարանները, Լուվրը, ո՞վ է ուզում տեսնել ձեր Ռոդենի, Մանեի, Մատիսի ու Սեզանի գործերը: Նրանք իրենցն ունեն, իրենց համայնքն են ստեղծում, իրենց սովորություններով, իրենց վարքուբարքով և թելադրում են տանտիրոջ նման... Հսկա Ռուսաստանին էլ է նույն բանը սպասվում: Ժամանակն է, որպեսզի ռուսները փշտվեն, չեն փշտվում...

- Խորհրդային տարիներին մշակութային շփումների հաղորդակցվելու լավ ավանդույթ կար, գրողների, արվեստագետների հետ միանգամից այս կապի ընդհատումը բոլորիս մոտ մի տեսակ կղզիացում, վակուում է առաջացրել: Ձե՞ք կարծում, որ այդ կապերը օր առաջ վերականգնել է պետք:

- Եղ կապերը նույնությամբ հնարավոր չէ վերականգնել: Ես մեկ այլ բան կասեմ, որը քո հարցի հետ կապ չունի: Գիտե՞ս՝ ինչու ենք Հայաստանից դուրս այդքան համաճարել հայեր տվել. Վիլյամ Սարոյան, Ռուբեն Մամուլյան, Շառլ Ազնավուր, Աշոտ Մալաքյան, ԱՄՆ-ում նույնիսկ հայկական ծագումով տիեզերագնաց ունենք՝ Ջեյմս Բալլանթը, որի հայրը դարաբաղի է եղել: Ինչո՞ւ, որովհետև հայ մարդը դարեր շարունակ սովորել է ապրել կայսրություններում, սովորել է իր տրամադրության տակ տարածք ունենալ, ասպարեզ ունենալ: Հիմա, ասում ես, հայերը գնում են ու գնում, դա սովից չի, դա ստու է: Այո՛, կան բազմաթիվ թերացումներ, կա անարդարություն, բայց հիմնական պատճառը դա չէ: Գնացողներն ասպարեզ չունեն աշխատելու: Հայ մարդու էներգիան ներսից պայթում է, տարածք ու ծանապարհ է ուզում, որպեսզի միտքը գործի, համաճարել գործեր անի: Եղպիսի գործեր անելու հնարավորություն չկա Հայաստանում: Դրա համար Սփյուռքում մենք կծնենք համաճարներ, այստեղ՝ դժվար: Խորհրդային շրջանը տարածքների ու ինքնահաստատման ժամանակաշրջան էր: Այդ տարիներին ես բազմաթիվ ազգությունների մեջ եմ եղել: Ինձ ուղղակի պաշտում էին, եղպիսի բարեկամություն կար: Մի՛ մոռացեք, որ բարեկամության քարոզչությունը, ի վերջո, իր դերը խաղում էր: Հիմա միակ բանը մնացել է փող... փող, էլի՛ փող... Մարդուն էլ պետք չէ ընկերությունը, բարեկամությունը: Սա դաժան կորուստ է, Ռոբերտ ջան: Այո՛, մեծ կորուստ է, որ կտրվել ենք ռուսական մշակույթից:

Կորցնելով ռուսական կուլտուրան՝ մշակութային դաշտը, մենք կտրվում ենք համաշխարհային մշակույթից և կորցնում ենք ամեն ինչ...

Ես խորը մտածելու բան եմ ասում...

**Հարցազրույցը վարեց
Ռոբերտ ՄԱԹՈՍՅԱՆԸ
«+ԿԻՆՈ» ամսագրի
գլխավոր խմբագիր**

Օգնության փորձ քաղաքական գործիչներին

«Քաղաքականությունը դարձել է այնպիսի թանկ գրադուռ, որ նույնիսկ ընտրություններին պարտվելը քաղաքական գործիչի համար թանկ հաճույք է»:

Բոբ ԷԴՈՒԱՐԴ

Քաղաքական PR. հանրային կապերի դերը քաղաքական գործընթացներում

«Ժողովրդավարությունը ենթադրում է քաղաքական կողմնորոշումների բազմազանություն և ՉԼՄ-ների ազդեցության ուժեղացում, որոնք էլ հիմք են հանդիսանում քաղաքական պայքարի մոր մշակույթի ձևավորման համար, այն է՝ ընտրողների ծայրերի համար քաղաքական թեկնածուների միջև ազատ մրցակցություն, որում հաղթելու համար քաղաքական գործիչներն օգտագործում են իրենց բոլոր ռեսուրսները: Իսկ քաղաքական գործիչի ազդեցության ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործմանն ուղղված միջոցներն ու միջոցառումներն էլ հանդիսանում են քաղաքական PR ուղղության էությունը»:

Թերթերով պատմության էջերը՝ զարմանալիորեն նկատում ենք, որ հետխորհրդային տարիներին այնքան չէր խոսվում PR -ի մասին, որքան այսօր: PR-ի մասին խոսելն այսօր կարծես թե մոդայիկ է: Առանց հասկանալու PR-ի բուն էությունը, հաճախ այն մուլտացում են գովազդի հետ, սակայն այս երկուսը պետք է իրարից հստակ տարանջատել: «Եթե գովազդի նպատակը ապրանքի նկատմամբ սպառման ցանկության, մոտիվացիայի ստեղծումն է, ապա PR-ի նպատակը, խնդիրը վստահության մթնոլորտի ձևավորումն է»: Ինչ վերաբերում է քաղաքական PR-ին, ապա այն մեր իրականության մեջ դեռ

կայացման փուլում է և դեռ երկար ճանապարհ պետք է անցնի: «Քաղաքականությունը անձերի պայքար չէ, այլ քաղաքական թիմերի»: Նախընտրական քարոզարշավի ժամանակ քաղաքական գործիչներն օգտագործում են իրենց բոլոր ռեսուրսներն ու հնարավորությունները քաղաքական պայքարում հաղթելու կամ ազդեցիկ դիրքեր գրավելու համար: Այստեղ էլ գործի է

դրվում այսպես կոչված «Սև PR»-ը: Եվ այլևս կարևոր չէ, ինչ մեթոդներով հասնել նպատակին, թույլատրելի, թե՛ ոչ, նպատակը մեկն է՝ ամեն գնով հաղթել: Մասնագետները նկատում են, որ քաղաքականության մեջ շատ հաճախ հաղթում է ոչ թե ամենահամարձակը, այլ ամենասանձարձակը: «PR մասնագետները գտնում են, որ քաղաքականությունը նման է թատրոնի. թե՛ այս-

տեղ, թե՛ այնտեղ առկա է լսարանը գրավելու ձգտումը»: Դիտարկենք քաղաքական գործիչի ընտրարշավը: Նախընտրական շրջանում համապատասխան խորհրդատուները պետք է ուղղորդեն քաղաքական գործիչին՝ մշակելով ծրագիրն ու մարտավարությունը: Այստեղ շատ կարևոր է ճիշտ ուղերձի մշակումը, որը կհիմնվի երկրի առաջնահերթությունների վրա: Թեկնածուն պետք է կարողանա առանձնացնել առաջնահերթություններն ու ծառացած մարտահրավերները: «Աժ 2012թ. ընտրություններին կարելի էր հանդիպել հանրությանն անծանոթ, արհեստական դեմքեր, որոնք, թերևս, ֆոտոսեսիայի ժամանակ առաջին անգամ էին գրիչ վերցրել: Նախընտրական շրջանում հանդիպեցի մի զավեշտալի կարգախոսի՝ «Ձեր ծայրն ինձ համար պատիվ է»: Ինչպես գովազդային, այնպես էլ նախընտրական կարգախոսի դեպքում պետք է հասկանանք, թե ինչ հակազդեցություն է ունենալու այն տվյալ թիրախային խմբի շրջանում: Եթե հանրությանն անծանոթ մի թեկնածու ասում է՝ ձեր ծայրն ինձ համար պատիվ է, ապա ինչո՞ւ պիտի հանրությունը մրան պատիվ անի, երբ ծանոթ չէ այդ անձի գործունեությանը, անցած ուղուն, և այլն: Այլ կերպ՝ ի՞նչ է առաջարկում տվյալ գործիչն իր ընտրողին բաժակաճառ հիշեցնող այդ կարգախոսով: Իսկ կարգախոսն իր մեջ պետք է պարփակի սեմետիկ՝ մշամագիտական, հոգեբանական, ազգագրական տարրեր և պետք է հենվի երկրում առկա առաջնահերթությունների վրա: Հանդիպում ենք մասնալ կարգախոսների. բանկերից մեկն, օրինակ, իր կարգախոսով կոչ էր անում «Մասնակցե՛ք մեր վերելքին»: Գովազդային, PR հաղորդակցության մեջ կարևոր է հաճախորդի հետ երկխոսության մեջ մտնելու պահը, մրան որպես գործընկեր ներկայացնելը: Իսկ իմ մատնանշած օրինակում բանկը հաճախորդին դուրս է հանում «վերելքի» շրջանակից և չի ա-

➤6

Խորհրդահայ մշակույթը...

➤3 Բացի պետական հովանավորությունից, նկատելի էր մասնագային մոտեցման դրսևորումը: Բերված օրինակներից առավել ցայտունը վերաբերում է տաղանդաշատ բանաստեղծ Պ. Սևակին, որն արժանացավ հանրապետության գրական բարձրագույն պարգևին՝ պետական մրցանակի 1967 թվականին, երբ ԽՍՀՄ-ում լայնորեն մշվում էր Հոկտեմբերյան հեղափոխության 50-ամյակը, և բոլոր կարգի մրցանակները, որպես կանոն, տրվում էին այդ թեմայով ստեղծագործություններին:

Իրավացի է ուսումնասիրության հեղինակը, երբ մշում է, որ Հայաստանում փաստորեն մոտեցումն այլ էր:

Հիմնավորված է այն պնդումը, որ այս շրջանում խորհրդահայ պոեզիային բնորոշ էր դառնում քարացած և կաղապարված մոտեցումներից, սխալաստիկ մտածողությունից ազատվելու ձգտումը: Հայ ժողովրդի պատմական անցյալի, մրա հերոսական ու ողբերգական էջերը շարունակ հանդիսանում էին բազմաթիվ ստեղծագործողների բանաստեղծական աշխարհի հիմնական առանցքը:

«Արվեստը խորհրդային Հայաստանում» ենթագլխում հեղինակը մանրամասն անդրադառնում է մույն ժամա-

նակահատվածում խորհրդահայ թատրոնի և կինոյի, երաժշտական արվեստի, կերպարվեստի ու ճարտարապետության զարգացման հիմնական ուղղություններին: Հետաքրքրական են այն փաստերը, որոնք վերաբերում են հայոց Մեծ եղեռնի 50-րդ տարելիցի կապակցությամբ ծրագրված հուշահամալիրի կառուցման նախագծերի ընտրությանը: Պարզվում է, որ այստեղ մեծ դեր է խաղացել ՀԽՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահ Անտոն Քոչինյանի կարծիքը: Մրցույթի ներկայացված նախագծերից մա միանշանակ հավանություն է տալիս ճարտարապետներ Արթուր Թարխանյանի ու Վշոտ Քալաշյանի նախագծին՝ գտնելով, որ նրանում «Երկու բաղադրիչները՝ սուգն ու վերածնունդը, մատուցված են ճարտարապետական պարզ ու մատչելի լեզվով: Մեկը՝ խաչքարած, խոնարհված կոթողներով, մյուսը՝ շեշտակի վերասլաց սրածայրով» (էջ 123): Հենց Ա. Քոչինյանն էլ նպաստում է ճիշտ ընտրություն կատարելուն:

Աշխատության երրորդ գլուխը նվիրված է հայրենիք-սփյուռք մշակութային կապերի սկզբնավորման և զարգացման ընթացքի գիտական մշակմանն ու լուսաբանմանը:

Վերոնշյալ կապերի օրեցօր ընդլայ-

նումը ծնեց Սփյուռքի հետ աշխատանքները կոորդինացնող մարմնի ձևավորման գաղափարը, որի հիմնադիր կոնֆերանսը տեղի ունեցավ 1964 թ. հունիսի 25-ին Երևանում: Կազմակերպության նախաձեռնողներն էին Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-նաջինը, ամվանի մտավորականներ Մարտիրոս Սարյանը, Վարդգես Համազասպանը, Ստեփան Ջորյանը, Նաիրի Ջարյանը, Սիլվա Կապուտիկյանը, Հրաչյա Քոչարը և ուրիշներ:

Անդրանիկ միտում Մ. Սարյանի առաջարկությամբ նորաստեղծ մարմինը վերանվանվում է «Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտե»:

Աշխատության հետաքրքիր, ուշագրավ մասերից է չորրորդ գլուխը՝ «Մշակութային կյանքը Հայաստանում 1966–1990 թթ.» խորագրով: Այս ժամանակաշրջանը, ըստ մշակույթի պատմության հետազոտողի, լի էր մշակութային կյանքի զարգացման վերընթացն ապահովող իրադարձություններով ու իրողություններով, որն առկա էր գրեթե բոլոր ոլորտներում: Լուրջ նվաճումներ էին գրանցվում ժողովրդական կրթության, գիտության, թատրոնի և կինոյի բնագավառներում:

Դա, անշուշտ, այդպես էր, քանզի մշակութային կյանքը խորհրդային Հայաստանում պետական հովանավոր-

ության առարկա էր: Վիթխարի աշխատանք էր իրականացվում մաս երկրի գյուղական շրջաններում:

Այս առումով հեղինակի ևս մեկ իրավացի եզրահանգումը հետևյալն է. «Ժողովրդական կրթության զարգացումը համարվում էր համապետական գործ, և երբեք հայ գյուղը այնքան հարուստ չէր եղել կրթական հիմնարկներով, մշակութային օջախներով, ակունքներով, գրադարաններով, կուլտուրայի տներով»:

Այս ամենն, այո՛, անվիճարկելի ճշմարտություն է, և սույն աշխատության էջերում այն տեսանելի է մեկ կոնկրետ թվերով ու փաստերով, համապատասխան աղյուսակներով: Հպարտություն և հպարտանալու շատ բան կար այդ ժամանակներում:

Ամփոփելով մշենք, որ Ռ. Միրզախանյանի գրախոսվող սույն աշխատությունը ևս մի կարևոր ներդրում է հայ պատմագիտության մեջ առհասարակ և Հայաստանում մշակութային կյանքի ուսումնասիրության ասպարեզում մասնավորապես:

Աշխատությունն ունի ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով ծավալուն ամփոփումներ, ինչպես մեկ ղեկավար են վերոնշյալ դարաշրջանի Հայաստանի մշակութային կյանքը ներկայացնող հազվագյուտ լուսանկարներ:

Արմեն ԿԱՐԿԵՏՅԱՆ
Պատմական գիտությունների
թեկնածու

Մեր գործընկերը 60 տարեկան է

ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ԶԱԲԱՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Պատմաբանասիրական հանդեսի» գլխավոր խմբագրի տեղակալ-պատասխանատու քարտուղար, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, գրականագետ, խմբագիր, հրատարակիչ Անուշավան Զաբարյանը ծնվել է 1954 թ. հունվարի 1-ին Նախիջևանի ԻԽՍՀ Օրդուբադի շրջանի Փառակա գյուղում:

1971 թ. ավարտել է Երևանի Ն. Կրուպսկայայի անվան դպրոցը: 1975 թ.՝ Խ. Աբովյանի անվ. ՀՊՄԻ-ի բանասիրական ֆակուլտետը:

1975 թ. փետրվարից մինչև հուլիս դասավանդել է Հոկտեմբերյանի շրջանի Նոր Արտագետ գյուղի միջնակարգ դպրոցում:

1975 - 1976 թթ. ծառայել է խորհրդային բանակում:

1977-1980-ին եղել է ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչության խմբագիր, 1980-1993-ին՝ ԳԱ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագրի, 1989-1990-ին միաժամանակ՝ «Գոյամարտ» շաբաթաթերթի, 1999-2003-ին՝ ԳԱԱ «Պատմաբանասիրական հանդեսի» պատասխանատու քարտուղար, 2003-ից առ այսօր՝ նաև գլխավոր խմբագրի տեղակալ:

Ա. Զաբարյանը 1993-1995 թթ. աշխատել է ՀՀ Գերագույն խորհրդում, ապա Ազգային ժողովում՝ որպես հրատարակչական բաժնի վարիչ, 1995-1996 թթ.՝ արձանագրային-հրատարակչական բաժնի վարիչի տեղակալ, 1996-1998 թթ.՝ ԱԺ գրասենյակի ղեկավար, քարտուղարության պետի տեղակալ, 1998 թ. հունվարից մինչև մայիս եղել է ՀՀ կառավարության աշխատակազմի «Պաշտոնական տեղեկագիր» ՊԺԲԸ-ի հիմնադիր գործադիր տնօրենը, ապա աշխատել է ԱԺ գրասենյակում: 2000-ից ԱԺ աշխատակազմի հրատարակչության բաժնի վարիչն է:

1989-ից դասախոսական-մանկավարժական աշխատանք է կատարել մի շարք բուհերում (Երևանում՝ Անաստասիան-անաստասիան ինստիտուտ, «Գալիլեո», «Գլադոր» համալսարաններ, Վանաձորի մանկավարժական ինստիտուտ): Եղել է պետական ավարտական քննական հանձնաժողովների նախագահ (Երևանում՝ ՀՊՄՅ-ում, Գավառի համալսարանում, Վանաձորի մանկավարժական ինստիտուտում), Հանրապետական դպրոցական օլիմպիադաների՝ հայ գրականության գծով գործող հանձնաժողովի անդամ, նախագահ:

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվ. գրականության ինստիտուտին կից գործող ՀՀ ԿԳՆ ԲՈՂ-ի ժ. 01. 03 մասնագիտությամբ մասնագիտական խորհրդի անդամ է:

Ա. Զաբարյանը XX դարասկզբի հայ իրականության հարցերի, հայ-ռուս պատմամշակութային կապերի ճանաչված հետազոտող է, հայոց և ռուսաց լեզուներով 14 գրքի և շուրջ 145 հոդվածի հեղինակ («Ռուս գրողները Անդրկովկասում և հայ գրական կյանքը (1914-1920)», 1984, «Ռուս գրագետները և հայ իրականությունը (XX դ. 10 - ական թվականներ)», 1994 (ռուս.), «Ալեքսանդր Կուլեբյակինը և Հայաստանը», (ռուս.), «Հայ ժողովրդի ողբերգությունը ռուս գրական գործիչների գնահատությամբ», 2003 (ռուս.), «Բորիս Լազարևսկին Հայաստանի և հայ կանանց մասին», 2004, «Արտաշես Գեղամյան. Հոգևածներ, հարցազրույցներ, ելույթներ», «Հայ ժողովրդի կորուստները Առաջին աշխարհամարտի տարիներին (Համաշխարհային պատերազմից հայ ժողովրդի կրած վնասների քննիչ հանձնաժողովի» փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու)», «Շիրվանզադեի հրապարակախոսական ժառանգությունը (1914 - 1919 թթ.)», «Տիգրան Հովհաննիսյան. Տաճիկ կառավարությունը և իթիհաթը մարդկության դատարանի առաջ», «Պորուշիկ Ալեքսեյ Կուլմակով. Պատմական հայկական վաշտը» (ռուս.), «Սերգեյ Գորոդեցկին Արևմտյան Հայաստանում և Անդրկովկասում», «Սերգեյ Գորոդեցկու Թիֆլիսի «Բանաստեղծների համքարությունը» և «Ակմե» ժողովածուն», (ռուս.), «Իլյա Էրենբուրգի թիֆլիսյան օրերը», (ռուս.), «Էջեր Մանուկ Աբեղյանի պատմահրապարակախոսական ժառանգությունից»:

Ա. Զաբարյանի այս ուսումնասիրությունները արժեքավոր ներդրում են հայ իրականության բազում շերտերի (գիտական, գրական-մշակութային, հասարակական-քաղաքական) հետազոտության գործընթացում:

Սրտանց շնորհավորելով մեր գործընկերոջ ծննդյան 60-ամյակը՝ նրան մաղթում ենք քաջառողջություն, գիտամանկավարժական ու հասարակական-քաղաքական հետագա բուռն գործունեություն, նորանոր պրպտումներ և բեղուն գրիչ:

Ա. ՏԵՐ-ԳԱՐԻԵԼՅԱՆ

Բրիտանացի գիտնականները գտել են կուրության հանգեցնող հիվանդության բուժման եղանակը

Օքսֆորդի համալսարանի գիտնականների կատարած բժշկական հետազոտությունը տեսողության վեականգնման հույս է տալիս այն մարդկանց, ովքեր տառապում են ցանցաթաղանթի զարգացող դեգրադացիայով, որը հանգեցնում է կուրության: Այս մասին հաղորդում է «Արմենայրեսը»՝ վկայակոչելով «The Lancet» բժշկական հեղինակավոր հանդեսը: Բազմամյա ուսումնասիրման շնորհիվ հետազոտողները պարզել են, որ դրա պատճառն այն է, որ ցանցաթաղանթում դադարում է արտադրվել REP-1 սպիտակուցը: Դրա բացակայությունից աչքի ներքին թաղանթի բջիջներն աստիճանաբար դադարում են գործել, իսկ այնուհետև մահանում: Գիտնականներն ստեղծել են անվտանգ վիրուս, որն իր մեջ պարունակում է պակասող ծագումնաբանական տարրը: Այն վիրահատական միջամտության միջոցով պետք է մտնի ցանցաթաղանթի մեջ, այդ կերպ նպաստի տեսողության բարելավմանը:

«Մենք ավելի քան բավարարված ենք մեր հետազոտության արդյունքից: Ճիշտն ասած, մենք ինքներս չէինք սպասում այդքան դրական արդյունքների», - խոստովանել է պրոֆեսոր Ռոբերտ Մակլարենը՝ հետազոտության նախաձեռնողներից մեկը:

➤5 սում՝ եկե՛ք միասին բարձրանանք: Վստահությունը սկսվում է խոսքից»: Հանրային կապերի ամերիկացի մասնագետ Ռեքս Հարլոուն, ուսումնասիրելով ավելի քան հինգ հարյուր սահմանում, առաջարկեց «համադրող միասնական սահմանում»: Ըստ նրա՝ «PR-ը կառավարման հատուկ գործառույթ է, որի նպատակը կազմակերպությունների (կոմերցիոն կառույցներ, պետական մարմիններ, քաղաքական միավորներ) և նրանց շահառուների միջև փոխադարձ կապերի, փոխըմբռնման և փոխհամագործակցության հաստատումն է»: Տվյալ դեպքում «կառավարման հատուկ գործառույթ» ասելով նախառաջ պետք է նկատի ունենալ տեղեկատվական հոսքերի կառավարման գործընթացը, որը PR-ի առանցքային բաղադրիչներից է, իսկ «փոխադարձ, երկկողմանի կապերի հաստատում» բաղադրիչը PR հասկացության «այցեքարտն է»: Հայտնի քաղաքական հոգեբան Դմիտրի Օլշանսկին PR-ը համարում է «տեխնոլոգիա, որի կիրառումը բարձրացնում է տեղեկատվական ներգործության արդյունավետությունը»: Այս մոտեցումը բավական ինքնատիպ է այն առումով,

որ հատուկ ընդգծում է PR գործունեության մեկ բազային ասպեկտ՝ տեղեկատվական ներգործությունը: Այն ինքնին ենթադրում է տեղեկատվական հոսքերի կառավարում, որի արդյունքում՝ նաև փոխշահավետ կապերի հաստատում: «Հանրային կապերի» ոլորտում հայտնի անգլիացի մասնագետ Սեմ Բլեկը տալիս է հետևյալ սահմանումը. «Սա գիտություն է, արվեստ, մեթոդների, հմարների ու հմարքների, տեխնոլոգիաների ամբողջություն, որոնք օգտագործվում են սուբյեկտի կողմից արտաքին շրջապատի հետ ներդաշնակության հասնելու համար, ներդաշնակություն, որը հիմնված է ճշգրիտ և լիարժեք տեղեկատվության վրա»: Բավականին հաջող սահմանումներ էին առաջարկվել դեռևս 20-րդ դարում Էդվարդ Բերնեյսի կողմից «Հանրային կապեր»-ը ջանքերի ամբողջություն է՝ ուղղված համոզելու հասարակությանը փոխել իր մոտեցումը և գործելակերպը, ինչպես նաև համապատասխանեցնել կազմակերպության գործունեության և հասարակության շահերը, և հակառակը»: «Հանրության հետ փոխադարձ կապերի ու փոխըմբռնման հաստատումը PR-ի գերնպատակն է, որի իրականացումը նշանակում է կոնկրետ աջակցություն մարդկանց խմբերից: Ըստ ամերիկացի PR մասնագետների՝ PR-ը փոխադարձ կապ է հաստատում և պահպանում կազմակերպության ու հասարակության միջև, որից էլ կախված է հաջողությունը կամ անհաջողությունը: PR-ի գլխավոր նպատակն է բարենպաստ հարաբերություններ հաստատել երկկողմանի հաղորդակցման միջոցով: Սակայն էությունը ոչ միայն կոմունիկացիա հաստատելու մեջ է, այլև՝ կոմունիկացիան ղեկավարելու: Ի վերջո PR-ի նպատակը խմբերի, կազմակերպությունների կամ հասարակական զանգվածների կարծիքի ձևավորումը, փոխակերպումը, շտկումն ու տարածումն է կամ ուղղակի կարծիքի մանիպուլյացիան: Քաղաքական PR-ի համատեքստում խիստ կարևոր է համրության հետ փոխադարձ կապերի ու փոխըմբռնման հաստատումը. որևէ քաղաքական նախագիծ չի կարող արդյունավետ լինել, եթե այն աջակցություն չի ստանում հասարակության կողմից: Լավ ծրագրեր ու գաղափարներ ունենալը՝ անենկին չի նշանակում, որ մարդիկ պետք է

ընդունեն դրանք: Այդ ծրագրերն ու գաղափարները պետք է մատչելի լինեն հանրությանը և համապատասխանեն նրանց սպասելիքներին: «Ինչպես ասել էր խոշոր մտածող Նիկոլո Մաքիավելին, նպատակն արդարացնում է միջոցները: Նման մոտեցումը դեռ վաղուց կիրառվում է քաղաքականության մեջ, որը և ենթադրում է, որ քաղաքականությունը իր բնույթով բարոյական սկզբունքներից ու չափանիշներից դուրս է»: «Յուրաքանչյուր քաղաքական գործչի գլխավոր նպատակը առավել շատ ծայրեր հավաքելն է ընտրությունների ժամանակ: Հաջողված PR-ը կարող է օգնել քաղաքական գործչին լինել ընտրազանգվածի ուշադրության կենտրոնում, սակայն չի կարող գերծ պահել մրցակիցների հաջողություններից: Վերջիններս նույնպես կարող են դիմել PR տեխնոլոգիաների օգնությամբ: Ստեղծվում է իրավիճակ, որտեղ մրցակցում են ոչ միայն քաղաքական գործիչները, այլ նաև նրանց վարձած PR մասնագետները և կիրառվող PR տեխնոլոգիաները»: «Քաղաքական PR-ի, որպես առանձին գիտակարգի, մասին սկսեցին խոսել վերջին 10 տարիների ընթացքում: Ըստ ռուս քա-

ղաքագետ Սիրոսլավ Կոշելյուկի՝ քաղաքական PR-ը կարելի է սահմանել որպես քաղաքական գործունեության ոլորտ, որն առնչվում է քաղաքական արշավների կազմակերպման ու կառավարման հետ: «Դրանց առավել ցայտուն ձևերից են նախընտրական արշավները: Դրա համար էլ քաղաքական PR-ի և այսպես կոչված ընտրական տեխնոլոգիաների միջև սովորաբար դրվում է հավասարության նշան»: Սակայն այս մոտեցումը էապես նեղացնում է քաղաքական PR-ի գործունեության դաշտը՝ այն վերածելով սոսկ ընտրական գործընթացները սպասարկող տեխնոլոգիաների համախմբի: Իրականում քաղաքական PR-ի շրջանակները բավական լայն են: Այն ընդգրկում է գրեթե բոլոր ոլորտները: Ցանկացած երկրի կառավարություն առաջնային խնդիր է համարում իր գործունեության արդյունքների հանրայնացումը, որն ապահովում է աշխատանքների թափանցիկություն և հրապարակայնություն: Այս իմաստով դիպուկ մոտեցում ունեն անգլիացիները: Ըստ նրանց. «Իշխանությունը ոչ միայն պետք է աշխատի արդյունավետ, այլ նաև բոլորը պետք է համոզված լինեն, որ այն աշխատում է արդյունավետ»: Անդրադառնալով քաղաքական PR-ի էությանը՝ թերևս տեղին է սահմանել՝ «որպես քաղաքական գործընթացի, իրադարձության կամ նախագծի շրջանակներում հետևողականորեն կիրառվող հմարների, տեխնիկաների և այլ գործողությունների ամբողջություն, որի նպատակը հանրության լայն կամ թիրախ խմբերի կողմից աջակցություն ստանալն ու քաղաքական հիմնական ուժերի հետ փոխշահավետ հարաբերություններ հաստատելն է»: Ցանկացած կազմակերպություն կամ ընկերություն վստահություն ձեռք բերելու համար պետք է համակարգված աշխատի ՉԼՄ-ների հետ: Առանց «լեգեմի» հերոս չի լինում: Հաստատապես հաղթելու համար պետք է առասպել դառնալ: Ընտրություններում հաղթում է ոչ թե կոնկրետ անհատը, այլ նրա մասին առասպելը, հասարակական պատկերացումներում շրջանառվող կերպարի հզոր արտացոլումը:

Մարիաննա ՀԱԿՈՐՅԱՆ

ՀՀ-ում բնական աղետների շարքում են դասվում երկրաշարժերը, սողանքները, հեղեղումները: Միաժամանակ պոտենցիալ վտանգ են ներկայացնում Հայաստանի ատոմակայանը, քիմիական կոմբինատները, ջրամբարտակները, որոնք բնական աղետներ չեն համարվում, բայց նույնպես դասվում են վտանգավոր օբյեկտների շարքում:

Առաջին ազդարարման «CUIA3» համակարգը ստեղծվել է ՀԱԷԿ-ի տարածքում, որի խնդիրն է մինչև երկրաշարժի սկսվելը անջատել ատոմակայանի ռեակտորը: Ազդարարման նախաշեմը համարվում է $4 \geq M$: 4,5 մագնիտուդայով երկրաշարժը:

Այս համակարգը, անկասկած, ապահովում է ատոմակայանի անվտանգությունը և նրա շահագործումը: 2-րդ համակարգը վերջերս կազմակերպվել է ԱԻՆ

դպրոցը: Սողանքի ընդհանուր երկարությունը 43 կմ է: 2-րդ սողանքը Վանաձոր-Սանահին հատվածն է՝ 38 կմ երկարությամբ, որի վրայով են անցնում միջպետական երևան-Թբիլիսի մայրուղին, երկաթուղին: Բոլորի հիշողության մեջ դեռ թարմ են նախարար պրն Ա. Երիցյանի ղեկավարած փրկարարական աշխատանքները այս սողանքի վրա, երբ նրա ղեկավարությամբ 12 օր անընդմեջ աշխատանքների արդյունքում հողի տակից հանեցին մեքենաներ զոհվածների մարմինները:

3-րդ սողանքը Ղափան-Քաջարան հատվածն է, որի վրայով է անցնում «հարավ-հյուսիս» միջպետական (Մեղրի-Քաթուհի) մագիստրալային երթուղին: Սողանքի ընդհանուր երկարությունը 30 կմ է:

4-րդ սողանքը Վայքի մարզում է, ընդգրկում է Եղեգնաձոր-Ելփին հատվածը: Վերը նշված մագիստրալային երթուղին նույնպես անցնում է այս սողանքի վրա-

վորապես բնակարանային ֆոնդի հաշվառում և պահանջել մարզպետարաններից, քաղաքապետարաններից, համայնքների պետերից անձնագրավորել դրանք: Քանի որ Հայաստանի Հանրապետության տարածքը եղել է 7 բալանոց գոտի, և շենքերի սեյսմակայունությունը պետք է համապատասխաներ 7 բալլին, 1988 թ. «Սպիտակ-88» երկրաշարժից հետո հանրապետության տարածքը ընդունված է 9 բալանոց գոտի ($M \geq 7.0$): Ուրեմն կա 2 ուղի: Առաջինը բնակարանային ֆոնդի շենքերը ամրացնելու համար կազմել նախահաշիվ, ելնելով այն բանից, որ բնակելի շենքի կյանքի տևողությունը 50 տարին է: ՀՀ-ում կա 2 կազմակերպություն, որոնք ի գործ են վերահսկել շենքերի ամրացման գործընթացը: Մեկը Սեյսմակայուն շինարարության ՓԲԸ-ն է, որը գտնվում է Հինարարության նախարարության կազմում, իսկ մյուսը ԱԻՆ նախարարության «Սեյսմա-

Բնական աղետների ռիսկերի նվազեցման ազդարարման համակարգերը և դրանց հեռակարային գարգացումը Հայաստանում

կազմում, նախարար պրն Ա. Երիցյանի ջանքերով: Նա կարողացավ ճապոնիայի իշխանությունների հետ պայմանագրվածություն ձեռք բերել և երևան քաղաքի տարածքի 5 կետերում տեղադրել «Կինեմետրիքս» ֆիրմայի սեսմոմետրեր, որոնք գրանցում են ուժեղ շարժումները կամ գրունտների տատանման արագացումները: Կետերից մեկը տեղադրված է ԵՊՀ-ի երկրաբանության և աշխարհագրության ֆակուլտետի նկուղային հարկում: Ազդարարման նախաշեմը համարվում է 3,5 M երկրաշարժը: Այսօր նշված համակարգի տեղեկատվությունը 5 կետերից ավտոմատ հեռահարվում է ԱԻՆ ճգնաժամային կենտրոն (ՃԿ), որտեղ տեղադրված են համակարգի սերվերը և հզոր մոնիտորներ, որտեղ 24-ժամյա հերթապահություն է, և անընդմեջ հսկվում է ստացված տեղեկատվությունը: Պետք է նշել, որ համակարգը տեխնիկայի վերջին խոսքն է և բավականին թանկ հաճույք:

Այս համակարգը, մինչ երկրաշարժի սկսվելը, առաջին հերթին անջատում է երևան քաղաքի էլեկտրասնուցումը, որը նվազագույնի է հասցնում հրդեհների առաջանալու ռիսկը: Բերենք օրինակ, 1906 թ. Սան Ֆրանցիսկոյում տեղի ունեցած հզոր երկրաշարժի ժամանակ ամբողջ քաղաքը հայտնվել էր հրդեհների մեջ, և ավելի շատ մարդ հրդեհի զոհ դարձավ, քան երկրաշարժի, իսկ նյութական վնասի մասին խոսելն ավելորդ է:

Բնականաբար, հարց է առաջանում, իսկ ի՞նչ է լինելու այն բարձրահարկ շենքերում, որոնք հոսանքազրկվել են, և վերելակներ դադարել են աշխատելուց: Ի՞նչ եք կարծում, ինչ հոգեկան վիճակում կհայտնվի բնակելի բարձրահարկ շենքի բնակիչը, երբ սարսափահար կվազի դեպի վերելակը և կտեսնի, որ այն չի աշխատում: Կարծում ենք՝ իրավիճակը, որը կտիրի աստիճանավանդակում, հազիվ թե միփթարական լինի:

3-րդ համակարգը արբանյակային գեոդեզիական գոնդալորման տեղեկատվական հենակետային կայանն է, որը տեղադրված է ՀԱԷԿ-ի հարևանությամբ, Արուժ գյուղում և ունի իր դերակատարումը ատոմակայանի անվտանգ շահագործման համար: Այս գործում նույնպես մեծ է նախարար Ա. Երիցյանի լուծումը: Կայանը աշխարհի հզոր GPS տեխնոլոգիաներից է, ժամանակակից ընդունիչներից է, որպես մշտական գործող բազային կայան, իսկ ստացված բարձր ճշգրտությամբ տվյալները (ի դեպ, մշակված տվյալները) Արտակարգ իրավիճակների նախարարությունը ստանում է Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտից և օգտագործվում են թե՛ գիտական և թե՛ ինժեներային գեոդեզիական աշխատանքների ժամանակ:

Համակարգը չափում է հորիզոնական և ուղղահայաց հարթության մեջ կետի տեղաշարժման մոդուլը պլյուս-մինուս 1 մմ ճշտությամբ, կապված երկրակեղևի դինամիկ շարժումների հետ: Ձեռքի տակ ունենալով նման համակարգ՝ առաջարկվում է կազմակերպել 3 շարժական կոմպլեքս սեյսմաբանական, երկրաֆիզիկական, երկրաքիմիական և գեոդեզիական (GPS) կայաններ, որոնք պետք է հարմարեցվեն ՋԻՊ մակնիշի ավտոմեքենաների վրա (նկատի ունենք նրանց անցանելիությունը) և նրանց վրա տեղադրվեն արբանյակային ալեհավաքներ, տվյալները հեռահարելու նպատակով և դրանք բերվեն «Արուժի» GPS կայանի բացարձակ արժեքին:

ՍՈՂԱՆՔՆԵՐԸ դասվելով բնական աղետների շարքում՝ դասակարգվում են ըստ իրենց չափսերի՝ փոքր, միջին և մեծ: Փոքրը և միջինը մենք չըջանցում ենք և կանգ առնենք այն 5 խոշոր սողանքների վրա, որոնք իսկապես պոտենցիալ վտանգ են ներկայացնում հանրապետության համար:

1-ին սողանքը Դիլիջան-Իջևանն է: Նրա վրայով են անցնում Դիլիջան-Իջևան մայրուղին, երկաթուղին և գազատարը, նրա վրա է կառուցված միջազգային

յով, որի ընդհանուր երկարությունը 20-22 կմ է:

5-րդ սողանքը հայտնի Ողջաբերդ-Նուբարաշեն հատվածն է, որի ընդհանուր երկարությունը չի գերազանցում 10-12 կմ-ը: Սողանքը, բացի հորիզոնական տեղաշարժերից, ունի նաև այսպես կոչված «սուֆոգ» ուղղահայաց նստվածքային բնույթի շարժում, որը Ողջաբերդ գյուղի ճանապարհի վրա արտահայտված է դեֆորմացիաների ձևով (սա ուռչող կավերի հետևանք է):

Այս սողանքում են թաղված քիմիական թունավոր խիստ վտանգավոր թափոններ, որոնք սողանքի ժամանակ դուրս են գալիս մակերես: Այս հարցը ԱԻՆ-ը պետք է պահի ուշադրության կենտրոնում:

5 սողանքների մշտական հսկողության նպատակով առաջարկվում ենք վերը նշված շարժական կայանների օգնությամբ տարին 3 անգամ կատարել ուսումնասիրություններ և ստացված տվյալները արբանյակային ալեհավաքների օգնությամբ ուղարկել ԱԻՆ-ի ճգնաժամային կենտրոն կամ Գառնիի երկրաֆիզիկական դիտարան:

Առաջարկվում ենք 5 նշված սողանքների վրա յուրաքանչյուր 5 կմ-ը մեկ տեղադրել դիտարկման կետեր և չափումները կատարել հիմնականում զարնանը և աշմանը կապված ձմեռի, ստորերկրյա ջրերի, անձրևների հետ, երբ սողանքների դինամիկան ակտիվանում է: Սողանքների տվյալների մշակման համար սերվերը տեղադրվել ԱԻՆ ճգնաժամային կենտրոնում: Իսկ GPS-ի տվյալները համադրել Արուժի GPS հենակետային կայանի տվյալների հետ: Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող ջրամբարտակների տարածքում (Ապարան, Ազատ, Սպանդարյան, Ախարիկ և այլն) առաջարկվում ենք ստեղծել ստացիոնար դիտարկման համակարգ և յուրաքանչյուր ջրամբարի պատվարի աջ և ձախ թևերի վրա տեղադրել թվային սեյսմիկ կայաններ, իսկ կենտրոնում՝ մեկ GPS կայան: Բոլոր տվյալները պետք է լինեն թվայնացված և ավտոմատ ձևով հեռահարվեն ԱԻՆ-ի ճգնաժամային կենտրոն, որտեղ տեղադրվում է ջրամբարտակներն սպասարկող սերվեր: Ջրամբարտակների պատվարների վրա սովորաբար փորված են լինում հորատանցքեր: Եթե նրանց դիմետրերը թույլ տան, այնտեղ կարելի է տեղադրել հորատանցքային սեյսմոմետրեր, որը կլինեն իդեալական տարբերակ:

Ջրամբարտակների վրա տեղադրված GPS կայանի տվյալները պետք է բերվեն «Արուժ»-ի հենակետային GPS կայանի արժեքների, որից հետո կատարել հաշվարկներ:

Եվ այսպես, մեզ համար առաջնային խնդիր է մնում երկրաշարժը: Կանգնում ենք երկրնորանքի առջև, ի՞նչ անել: Այս հարցը ունի երկու պատասխան:

Առաջինը, անցկացնել շենք-շինությունների, մասնա-

կայուն» շինարարության բաժինն է: Սա շատ ծանր և պատասխանատու հարց է՝ կապված 100 միլիոնավոր դոլարների հետ: Իսկ թե ով կվերցնի իր վրա այս պատասխանատվությունը, որ գումարները չփոշիացվեն, սա արդեն դժվար հարց է, քանզի առաջնայինը սեյսմակայունացումն է: Իսկ երկրորդ ուղին՝ փորձել ի հայտ բերել երկրաշարժերի նախանշաններ, որոնք կարող են մեզ օգնել, նախապես բացահայտելու տեկտոնական և դինամիկ շարժումները՝ կապված երկրաշարժերի առաջացման հետ: Խոսքը մասնավորապես վերաբերում է Արարատյան սեյսմափորձադաշտի տարածքին, որտեղ տեղակայված են մայրաքաղաք Երևանը՝ 1 միլիոնից ավելի բնակչությամբ, ատոմակայանը, ջրամբարտակները՝ Ողջաբերդ-Նուբարաշենի սողանքը, քիմիական կոմբինատը և այլն: Բերենք մեկ օրինակ:

Խոսքը 1975 թ. փետրվարի 4-ի պաշտոնապես կանխագուշակման մասին է: Փրկվել է 1 միլիոնից ավելի բնակիչ, և սա եղել է Հինաստանում: Հայաստանում 1968 թ. Ջանգեզուրի երկրաշարժի ժամանակ պաշտոնապես կանխագուշակվել է 8 բալանոց երկու հետցնցում (1.09.1968, 1.10.1968): Մահացել է 3 մարդ: Ի՞նչ է նշանակում կանխագուշակել երկրաշարժը: Նշանակում է պատասխանել երբեք հարցի՝ ե՞րբ, որտե՞ղ և ի՞նչ ուժգնությամբ տեղի կունենա երկրաշարժը: Շատ դժվար հարց է: Կարելի է ասել՝ պատասխաններ չունի: Բայց մեկ հարցի պատասխանը մենք գրեթե ունենք, դա տեղն է: Մեր օջախների տեղերը հայտնի են, քանզի մեր օջախներ Հայաստանի տարածքում չեն առաջանում: Օրինակ, երևան քաղաքի շրջակայքի օջախները՝ 1721 թ. Շաղկաձոր, 1679 թ.՝ Գառնին և Դվինը (կարելի է ենթադրել, որ Գառնին և Դվինը նույն օջախն են): Վեդի-Ուրցաձոր հատվածը Արարատի՝ 1840 թ., 1937 թ. երևանյան, 1949 թ. Բյուրականի, Արուժի-1971 թ., Արմավիրի - 1916 թ. և այլն: Իհարկե նշված բոլոր օջախները գտնվում են խորքային խզման գոտիներում, որոնցով բավականին առատ է Արարատյան դաշտավայրը: Դրանք են երևանյան, Անի-Նախիջևան-Օրդուբադ և Ազատ-Գառնի-Սևան խզման գոտիները: Այս խզման գոտիներում առկա են բազմաթիվ թույլ երկրաշարժի օջախներ, որոնք ունեն ինչպես լայնակի, այնպես էլ երկայնակի ուղղությամբ տարածքներ, իսկ բլուկների դինամիկայի մասին կարելի է համոզվել չորրորդական ժամանակի հրաբուխների իրար հաջորդող համակարգով, որոնք տեղադրված են Շամիրամի հրաբուխյան վրա, որտեղ գերիշխում են հիմնականում հորիզոնական ուղղությամբ սեղմման և ձգման առանցքները:

Առաջարկվում է ստեղծել մեկ համակարգ, որը կընդգրկի Արարատյան դաշտավայրի տարածքը 60 կմ շառավղով, որտեղ կանցկացվեն 6 երթուղիներ, որոնք կընդգրկեն վերը նշված բոլոր օջախները: Երթուղիների վրա յուրաքանչյուր 5 կմ-ը մեկ կտեղադրվի դիտարկման կետ, որի վրա տարվա կտրվածքով կանցկացվեն գրավիտացիոն երկրի մագնիսական, GPS, երկրաքիմիական (Rn և He) հիդրոերկրաքիմիական և հիդրո երկրադինամիկական չափումներ, ստացված MATAT-ի կողմից 6 թվային սեյսմոմետրերը (GURALP) կտեղադրվեն ագիմուտալ ձևով կախված օջախներից, որոնք հավանական է, պատասխան կտան լարված դեֆորմացիոն իրավիճակի մասին: Նաև երբ և ինչպիսի ուժգնությամբ կարող է տեղի ունենալ սպասվող երկրաշարժը հարցին: Մեր կարծիքով պետք չէ ահաբեկել բնակչությանը երկրաշարժի չափումներ, այլ պետք է գտնել օպերիմալ ճանապարհը, նրա ռիսկի նվազեցման համար, քանզի սատանան այնքան էլ սարսափելի չէ, որքան թվում է:

Լեոնիդ ՀԱԽՎԵՐԴՅԱՆ
Երկրաբանական գիտությունների դոկտոր

ԵՐԵՎԱՆԻ ԶԵՐՄԱՅԻՆ ԷԼԵԿՏՐԱԿԱՅԱՆԸ 50 ՏԱՐԵԿԱՆ

Էլեկտրակայանը բաղկացած է երկու մասից.

1. ոչ բլոկային, որտեղ տեղակայված են 4 ջերմաֆիակցիոն կՁ-60-130/13 մակնիշի տուրբիններ, մեկ հակաճնշումային P-50-130/13 մակնիշի շոգետուրբին և 5 ՁԹ-84 մակնիշի՝ յուրաքանչյուրը 420 տ/ժամ արտադրողականությամբ շոգեկաթսաներ,

2. բլոկային մասից, որտեղ տեղակայված են երկու կոնդենսացիոն Խ-160-130 մակնիշի շոգետուրբիններ, երկու ՁԹ-94 մակնիշի՝ յուրաքանչյուրը 500 տ/ժամ արտադրողականությամբ շոգեկաթսաներով:

Ջերմաէլեկտրակենտրոնը առաքել է 13 բար ճնշման արդյունաբերական շոգի քաղաքի հարավային մասի արդյունաբերական ձեռնարկություններին, իսկ 1990-ական թվականներից՝ հիմնականում «Նաիրիտ» արտադրական միավորմանը: Շոգին առաքվել է ոչ բլոկային մասի շոգետուրբինների վերին կարգավորվող առումներից և հակաճնշումային P-50 տուրբինի հակաճնշումից:

Կայանն առաքել է նաև 25 բար ճնշման շոգի «Նաիրիտ» արտադրական միավորման համար չկարգավորվող առումներից:

Ստեփան ՊԱՊԻԿՅԱՆ
Հայկական
էներգետիկական
ակադեմիայի նախագահ,
տեխնիկական
գիտությունների թեկնածու

Երևանի ՋԷԿ-ի կառուցմամբ նախատեսվում էր էլեկտրական և ջերմային էներգիա տալ քաղաքի հարավային մասում գտնվող խոշոր ձեռնարկություններին: 1960 թ. փետրվարի 12-ին Երևանում նշվեց գազի մուտքը Հայաստան: Բնական գազի առկայությունը հնարավորություն ստեղծեց Երևանում կառուցելու առաջին հզոր ՋԷԿ-ը: Կայանի կառուցման ընթացքում կատարվեց ավելի քան մեկ միլիոն խորանարդ մետր հողային աշխատանք: Ստորգետնյա ջրագծերի, մալուխների ընդհանուր երկարությունը կազմեց մոտ 40 կիլոմետր:

1963 թ. մարտի 31-ին շահագործման հանձնվեց առաջին, իսկ սեպտեմբերի 7-ին՝ երկրորդ տուրբինը: Կայանում տեղադրվեց հինգ ջերմաֆիակցիոն տիպի տուրբին՝ 50 ՄՎտ հզորությամբ և երկու կոնդենսացիոն տուրբին՝ 150 ՄՎտ հզորությամբ: ՋԷԿ-ի ընդհա-

նուր հզորությունը 550 ՄՎտ է: Այն ջերմային էներգիա էր մատակարարում Երևանի Երեբունի և Շենգավիթ թաղամասերին, ինչպես նաև արդյունաբերական ձեռնարկություններին:

Երևանի ՋԷԿ-ը շահագործման առաջին հինգ տարիների ընթացքում արտադրել է ավելի քան 7,5 մլրդ ԿՎտժամ էլեկտրական էներգիա:

Ճապոնական «Տեպկո» ընկերությունը կազմեց ՋԷԿ-ի վերակառուցման ծրագիրը: Ըստ ծրագրի՝ նախատեսվում էր կառուցել 230 ՄՎտ հզորությամբ շոգեկաթային համակցված փուլով աշխատող մեկ էներգաբլոկ: Այն հնարավորություն կտա 1 ԿՎտժամ էլեկտրական էներգիա արտադրելու համար ծախսել մոտ 200 գրամ վառելիք: ՋԷԿ-ը կվերակառուցվի ճապոնական վարկով: Ծրագրի ընդհանուր արժեքը 165 մլն ԱՄՆ դոլար է, որից 140 մլն-ը ճապոնական վարկն է:

Գիտնականները հայտնաբերել են մարդու՝ 1,42 միլիոն տարեկան աճյուն

Գիտնականներին հաջողվել է Քենիայում հայտնաբերել մարդու շուրջ 1,42 միլիոն տարեկան աճյուն: Ձեռքի գտնված ոսկորներն իրենց կառուցվածքով գրեթե ոչնչով չեն տարբերվում ժամանակակից մարդուց, ասված է հետազոտության մեջ, որը հրապարակվել է ամերիկյան Proceedings of the National Academy of Sciences գիտական հանդեսում, տեղեկացնում է «Արմենպրես»-ը՝ հղում անելով ԻՏՈՒ-ՏՈՒՍ-ին:

Գիտնականները պարզել են, որ մարդու դաստակի ժամանակակից կառուցվածքը 600 հազար տարի ավելի շուտ է ձևավորվել, քան նախկինում ենթադրվում էր: Ոսկորների ֆիզիկական առանձնահատկությունները և դրանց դասավորությունը հետազոտողներին թույլ են տվել ենթադրել, որ ժամանակակից մարդու նախահոր վերին վերջույթների էվոլյուցիոն վերափոխումները՝ կապված աշխատանքի գործիքների օգտագործման հետ, տեղի են ունեցել վաղ պլեյստոցենի ժամանակաշրջանում, երբ տեղի էր ունենում Homo տեսակի, ներառյալ «ուղիղ քայլող մարդու» (Homo erectus) զարգացումը:

Ենթադրվում է, որ հնադարյան մարդու կողմից աշխատանքի գործիքների ակտիվ օգտագործումն արագացրել է նրա ֆիզիկական և մտավոր զարգացման գործընթացը:

Ճապոնացիները այլևս ամենաերկարակյացները չեն

Ճապոնացիները երկար ժամանակ եղել են առաջինը երկարակյացների ցուցակում: Բայց ամեն ինչ փոխվել է. Հոնկոնգի բնակիչները նրանցից առաջ են անցել: Ճապոնիայի առողջապահության նախարարության փորձագետների կարծիքով, այստեղ իր դերն է խաղացել երկրաշարժը, որը տեղի է ունեցել Ճապոնիայում անցած տարի: Ճապոնացիների կյանքի տևողությունը 86,3 տարուց կրճատվել է 85,9 տարի: Ճապոնացիների երկարակյացությունը ավանդաբար կապված է առողջ սնվելու հետ: Ինչ վերաբերում է հոնկոնգցիներին, այստեղ, համաձայն պաշտոնական տվյալների, կանայք ապրում են 86,7 տարի: Վերջին ժամանակներս Ճապոնիայում զգալիորեն ավելացել են կանանց ինքնասպանությունները և մահացու հիվանդություններով տառապողների թիվը: Կրճատվել է ճապոնացի տղամարդկանց կյանքի տևողությունը՝ 79,55-ից (2010) մինչև 79,44 (անցյալ տարի):

ԲԺՇԿԱԿԱՆ

Այ քիչ, ինժարկեր՝ չիք

Կալիֆոռնիայի համալսարանի գիտնականների կատարած հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ եթե ԱՄՆ-ում աղի օգտագործման միջին օրական ծավալը կրճատվի ընդամենը 3 գրամով, ապա հնարավոր կլինի կանխել մինչև 66 հազար ինսուլտ, 90 հազար ինֆարկտ և 92 հազար մահ՝ առողջապահության ծախսերից խնայելով տարեկան 24 մլրդ դոլար: Ներկայումս ԱՄՆ-ում տղամարդիկ օրական, միջին հաշվով, օգտագործում են 10,4, իսկ կանայք՝ 7,3 գ աղ, ընդ որում՝ այդ ցուցանիշը գնալով մեծանում է: Մինչդեռ, եթե աղի ամենօրյա օգտագործման չափը կրճատվի նույնիսկ 1 գրամով, ապա երկրի մասշտաբով դա կօգնի կանխել 11 հազարից մինչև 23 հազար ինսուլտ, 18-35 հազար ինֆարկտ և 15-32 հազար վաղաժամ մահվան դեպքեր:

Բժիշկ Քրիստեն Բաբինս-Դոմինգոն կարծում է, որ անհրաժեշտ է ՋՄՆ-ների միջոցով միջոցառումներ ձեռնարկել աղի օգտագործումը նվազեցնելու ուղղությամբ: Նրա հաշվարկներով յուրաքանչյուր ամերիկացու կողմից օրական 3 գրամով ավելի քիչ աղ օգտագործելը նույնքան կբարելավի ազգի առողջական վիճակը, որքան եթե ծխողների 50%-ը մեկընդմիջտ հրաժարվի կործանարար այդ սովորույթից: Աղի չարաշահումը հանգեցնում է գիրացման, սրտանոթային հիվանդությունների, արյան բարձր ճնշման և այլ հիվանդությունների:

Ամերիկյան կառավարությունն արդեն ձեռնամուխ է եղել համապատասխան ծրագրի մշակմանը: Բժիշկները համոզված են, որ սննդի մեջ աղի օգտագործման կրճատման ազգային ծրագիրը խիստ դրական ազդեցություն կունենա երեխաների առողջության վրա և կկրճատի ստամոքսի կամ երիկամների քաղցկեղի, սրտային անբավարարության և օստեոպորոզի դեպքերը:

ԱՍՏՂԵՐԻ ԸՎՅԱՅԶԸ

Պարզվում է, Էլիզաբեթ Թեյլորի չափազանց արտահայտիչ հայացքը բացատրվում է ոչ միայն նրա աչքերի բնատուր հմայքով, այլև գենետիկ հազվագյուտ մուտացիայով. գեղեցկուհին ունեցել է թարթիչների կրկնակի չարք:

Մեքսիկացի միլիոնատերը Լուվրի դահլիճներից մեկում երկար նայում էր, թե ինչպես է նկարիչը պատճենում ֆլամանդական վարպետի նկարներից մեկը:

- Ներեցեք, խնդրեմ, երբ նորը պատրաստ կլինի, ի՞նչ եք անելու հին նկարը,՝ հետաքրքրվեց միլիոնատերը:

©
- Ինչ հիմար էի ես, որ ամուսնացա քեզ հետ:
- Կարող եմք բաժանվել:
- Եղ մեկը կմերես, ես կատարյալ հիմար եմ, ի՞նչ է...

©
Հոգեբույժը այցելուին.
- Ուրեմն, երբ պատրաստվում եք քնել, մնջարանի դռնից այն կողմ թողեք բոլոր անախորժ բաները:
- Բա ոնց չէ: Եվ դուք կարծում եք, թե կինս կհամարձայնվի՞ մենակ քնել հյուրասենյակում:

©
- Որտեղի՞ց ես գնել այդ պտուտակահանները:
- Չգիտեմ, չեմ հիշում, բայց հաստատ գիտեմ, որ դրանք չինական են և պատրաստված են հատուկ սովորաբարից և փայլաթեղի համաձուլվածքից:

©
Հայտարարություն ինքնաթիռի ուղևորների համար.
- Հարգելի ուղևորներ, խնդրում են անջատել բջջային հեռախոսները, համակարգիչները և բոլոր այն սարքերը, որոնք կարող են խաթարել օդանավի հրամանատարի կարգիտսիմուլյատորի աշխատանքը:

©

- Տղան, դու ամբողջ թխվածքը կերար և մտքովդ էլ չանցավ, որ փոքրիկ քույրիկ ունես:

- Ի՞նչ ես ասում, մա, ընդհակառակը, ուտելիս ես հենց միայն նրա մասին էի մտածում: Վախենում էի՝ շուտ կգա, և ես չեմ հասցնի ուտել ամբողջը:

Գիտություն

Գլխավոր խմբագիր՝
Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԵԼՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բաղրամյան 24բ, հեռ. 56-80-14: Դասիչ՝
69268, գրանցման վկայական՝ 448:
Սպորտագրված է պապարտության՝ 23.01.2014 թ.:

"ТІТУТІОН" ("Hayka") газета НАН РА